

Marko Uršič
Logos je vsemu skupen

Filozofija se je pri nas v zadnjem desetletju zelo razcvetela. Po koncu vsiljene ideološke nadvlade marksizma so se v začetku devetdesetih začele svobodno razvijati različne filozofske smeri, prej označene kot »reakcionarno meščanske«, in ta različnost je dobila svoje mesto tudi v institucijah, ki se imenujejo filozofske, tj. na filozofskih oddelkih obeh slovenskih univerz, na Filozofskem inštitutu ZRC SAZU, v programih filozofskih knjižnih zbirk in tudi v programu srednješolskega pouka filozofije. Nič več ni treba pisati t. i. »marksistične kritike« na koncu vsake seminarske ali diplomske naloge, nič več ti ni treba biti član partije, da bi lahko predaval filozofijo na univerzi, in tudi nekdanji marksistični center cekaja dandanes izdaja zanimivo in raznoliko filozofsko zbirko *Sophia*. (Vse to seveda še ne pomeni, da se je marksizem povsem motil, bržkone je v nekaterih ozirih imel celo prav.)

Razcvetu naše filozofije pa gotovo ni botrovalo zgolj prenehanje ideološke prisile, ampak tudi pozitivni razvoj potencialov, ki so se vendarle, četudi za kuliso vladajoče ideologije, razvijali že v času »socializma s človeškim obrazom«. V zadnjih desetih letih so nekateri slovenski filozofi oz. segmenti naše filozofije postali prepoznavni tudi v svetu, saj se vrstijo mednarodne objave, nastajajo prevodi naših del v svetovne jezike, povečuje se tudi naše sodelovanje na konferencah in kongresih, kakor tudi organiziranje le-teh pri nas. (Subvencioniranje filozofskih dejavnosti s strani države sicer ni razkošno, je pa zadovoljivo.) Na oddelku za filozofijo ljubljanske Filozofske fakultete je predmetna oz. tematska ponudba postala tolikšna, da študentom ta »panoramska« raznolikost že povzroča preglavice. Na mariborski Pedagoški fakulteti zelo uspešno deluje oddelek za filozofijo, ki je pretežno analitično usmerjen. Študentov ne manjka ne v Ljubljani, ne v Mariboru. Število filozofskih revij se je povečalo, prav tako število objavljenih izvornih filozofskih del in prevedenih sodobnih svetovnih filozofskih »uspešnic«, še posebej pa je razveseljivo, da se vsako leto povečuje obseg prevedenih klasikov. Pred kratkim smo dobili v slovenskem prevodu Aristotelovo *Metafiziko* pa Heglovo *Fenomenologijo duha*, obeta se tudi skorajšen prevod Kantove *Kritike čistega uma* in drugih temeljnih filozofskih del. In, ne nazadnje, prišlo je do nekakšne pragmatične »sprave« med nekdanjimi nosilci marksistične ideologije in tistimi, ki nismo bili navdušeni nad pisanjem »marksističnih kritik«.

Vse to je lepo in prav, vendar je današnja slika slovenske filozofije še daleč od popolnosti *Atenske šole*. V primerjavi s slednjo ji predvsem manjka skupen logos, svet, univerzum. Manko »ozadja slike« sicer ni specifično slovenski, za njim boleha vsa sodobna filozofija, vendar se pri nas zaradi numerične majhnosti še posebno močno kaže – mislim namreč na zaprtost oziroma dispartatnost vsakega »filozofskega kroga« v odnosu do drugega kroga, do drugače mislečih kolegov, s katerimi si je včasih treba deliti tudi delovni kabinet. Dokaj očitno je, da dandanes v naši filozofiji prevladujejo trije filozofski krogi oz. usmeritve: analitiki, fenomenologi in psihoanalitiki (slednjim pritiče atribut »teoretski«, ki pa ga bom tu opuščal, saj pri nas »praktikov« s pravimi freudovskimi kavči tako rekoč ni). Posebno skupino tvorijo estetik, a tudi pri njih opažamo bolj ali manj izrazito bližino enemu izmed treh krogov. In tudi tisti kolegi, ki jim je še vedno blizu marksizem, se uspešno vključujejo v navedene kroge ali vsaj sodelujejo z enim od njih. Med pripadniki različnih krogov se je vzpostavila nekakšna pasivna »miroljubna koeksistenca« v smislu: vsak naj obdeluje svoj vrt in naj se ne vtika v sosedovega. Na javni, institucionalni ravni si medsebojno priznavamo profesionalno digniteto, pri sebi pa si vsak misli, kako so pripadniki drugega ali tretjega kroga »zblojeni«. (S tem nočem reči, da tak odnos ne more biti dobrodušen – lahko je, saj je tudi zblojenost lahko simpatična.) Skratka, navadili smo se kot filozofi hoditi drug mimo drugega, ali celo drug ob drugem, vendar molče ali klepetaje o vsem mogočem, še posebej o politiki, le o filozofiji ne. Kakor da ne bi imeli skupnega logosa, sveta, univerzuma? In tudi navzkrižne (»medkrožne«) filozofske polemike v strokovnem tisku so čedalje bolj redke: zdi se nam, da se enostavno ne spleča zgubljanje besed in časa. Seveda pa je glavni razlog odsotnosti pravega pogovora v tem, da so filozofski jeziki in metode dejansko postali tako različni, da enostavno ne omogočajo več navzkrižne komunikacije, niti polemike. Kdaj pa kdaj se sicer najde kak »naivec«, ki skuša jurišati na okope drugega ali tretjega kroga, vendar se ti poskusi običajno končajo z osebnimi zamerami ob ničelnem teoretskem rezultatu.

Od kdaj je v filozofiji tako? Že od Hegla dalje? Ali od razcepa na »humaniste« in »naravoslovce« v prvi polovici tega stoletja? Ali pa je tako šele zadnjih nekaj desetletij, ko je filozofija postala bolj strokovno »hermetična«, kot je bila kdajkoli v zgodovini? Morda bo kdo rekel: saj je bilo vedno tako, že ves čas, odkar so Grki odkrili filozofski logos, je ta vase zaprt, dostopen le nekaterim zblojenim ljubimcem modrosti, ki so se vselej prerekali med seboj, nikdar se niso o čem strinjali. Drži – toda še pred nekaj stoletji je npr. Descartes vendarle poslušal in tudi prav dobro razumel Hobbsa, Leibniz, Locka itd.; filozofi so polemizirali na nekem skupnem »bojnem polju«, niso šli drug mimo drugega, ampak so se helebarde njihovih argumentov križale.

Dandanes pa tega križanja ni več, ni več skupnega logosa, metode, filozofskega univerzuma. Obstaja več polj, ki se imenujejo filozofska, vendar jih ločijo meje med svetovi, in vsako od njih si domišlja, da je edino, ki razume in razvija slavno filozofsko izročilo. Pred sedemdesetimi leti je Husserl ugotavljal: »Razdrobljenost današnje filozofije v njeni nepomogljivi prizadevnosti nam daje misliti. ... V postavljanju ciljev, v problematiki in metodi je enotnost zgubljena. ... Imamo sicer še filozofske kongrese – filozofi se zberejo, vendar žal ne filozofije. Tem manjka enotnost nekega duhovnega prostora, v katerem bi lahko bile ena za drugo in vplivale ena na drugo« (Husserl, *Kartezijanske meditacije*, slov. prev. str. 55-56). Danes glede tega ni nič bolje, še veliko slabše je, saj nam današnja razdrobljenost niti ne daje več misliti, ampak jo preprosto jemljemo »na znanje« kot nekakšno usodo filozofije oz. ti-stega mišljenja, ki se je nekoč imenovalo filozofija.

Tu je treba jasno poudariti, da klic k ponovni vzpostavitvi »enotnosti nekega duhovnega prostora«, o katerem je pisal Husserl, nikakor ni isto kot prizadevanje za eno in edino filozofijo, saj slednja ne bi mogla biti kaj drugega kot nova totalitarna ideologija. Nikakor ne gre za eno in edino filozofsko Resnico, temveč za skupen jezik, svet, filozofski univerzum, v katerem bi se različne filozofske resnice lahko soočale in medsebojno preverjale. Kajti sedanja politika »nevmešavanja«, neposeganja v drugi ali tretji krog, dejansko ne omogoča »javnega« (tj., še vedno znotraj strokovne javnosti) preverjanja filozofskih teorij; krogi so zaokroženi v sebi in zaprti navzven do drugačne kritične misli in tudi do drugih spoznavnih diskurzov. (V tem oziru je še najmanj zaprt analitični krog, ki se mora zaradi svoje lastne metode in tematike nenehno soočati z znanostjo in se v dialogu z njo reflektirati.) Nezmožnost »javnega« preverjanja in kritike, ki jo povzroča tudi mnogokrat izjemno »hermetičen« žargon – v katerega ne moreš prodreti, ne da bi poprej prebral gore zadevnih knjig (in se s tem nehote že sam ujel v drugi ali tretji krog, saj je človeško življenje kratko) – pa nemalokrat omogoča tudi »ribarjenje v kalnem« ali celo šarlatanstvo, ki ga le redko razkrije kak Sokal. Toda perfidnejše od šarlatanstva je tkanje »cesarjevih novih oblačil«! Izumljajo se nove sofisticirane ali preprosto modne formulacije za že davno pre-mišljene vsebine, pod novimi imeni se znova »odkriva Amerika«, vse to pa je dokaj konjunkturen posel v akademskih krogih, potuje se na konference in kongrese, COBISS se polni z izvirnimi znanstvenimi članki, temu sledijo višji akademski naslovi, z njimi pa tudi ugled, vpliv in denar.

Seveda malce karikiram – rekli boste, saj ni tako hudo (a morda se najde kdo, ki poreče, da je še huje), in tudi sam se grem to zabavno akademsko »igrico«. V trenutkih samopremisleka pa se vendarle vprašam – čemu? (Saj je gotovo ena izmed prvih filozofovih nalog, da premisli svoje početje.)

Vprašam se: kaj je pravzaprav filozofija, s katero se ukvarjam? Zakaj sem nekoč davno, kot mladenič, slišal njen klic? V čem je bistvo mojega poklica? Če si dopovem, da je odgovor preprost, si lahko odgovorim, da verjamem v ljubezen do modrosti in da je ravno modrost tista, ki jo kot filozof ves čas iščem. Toda po drugi strani dobro vem, da je iskanje modrosti dandanes sila arhaično početje, kajti filozofija je postala »stroka«, vrsta *techné*. Saj tudi na izpitih ocenjujemo strokovnost, le kako naj bi ocenjevali ljubezen do modrosti? Da bi slednjo pri študentu vsaj približno ovrednotili, bi morali iti z njim (ali njo), recimo, na dolg sprehod, se pogovarjati do ranega jutra, prijeteljevati ob vinu, potovati na Jutrovo – pa še tedaj ne bi bilo mogoče kvantitativno oceniti njegove ali njene ljubezni do modrosti.

No, če se vrnem k slovenski filozofski sceni, k trem disparatnim krogom: da ne bi v tem jubilejnem prispevku samo kazal s prstom na neke obče težave in nostalgичno jamral spričo mimobežnosti naših poti, bom skušal v nadaljevanju na kratko eksplicirati lastno filozofsko »pozicijo«. Med kolegi in študenti veljam za »analitika«, torej za pripadnika prvega kroga, saj sem doktoriral iz logike, predavam logiko in filozofijo narave, največ mojih znanstvenih objav je s področja logike in analitične filozofije v širšem pomenu, pa tudi formalno sem član »analitične« katedre na oddelku za filozofijo. V mladosti mi je bil blizu tudi drugi krog, ki je bil takrat še v opoziciji in se je imenoval »hajdegerjanski«; enega izmed svojih prvih objavljenih člankov v nekdanjih *Problemih* (1974) sem naslovil »Človek – pastir biti«. Pozneje sem se precej odtujil temu krogu, glavni razlog odtujitve je bil v tem, če zelo poenostavim, da sem podvomil v Heideggrove etimološke, zgodovinske in druge izpeljave; vprašal sem se namreč, v čem je pravzaprav utemeljena resnica in »veljavnost« mišljenjske metode, ki naj bi bila »epohalna« (ter s tem izvornejša od vsake »metafizične« utemeljitve?) – in na to vprašanje si nisem znal več odgovoriti. S tem nočem reči, da vprašanje po resnici mišljenja biti ni odgovorljivo, ampak pravim le, da *jaz* odgovora nanj nisem našel, in zato sem se hočeš nočeš oddaljil od kroga, katerega člani so, kot kaže, tozadevno vedoči. Od današnjega fenomenološkega kroga, s katerim sicer včasih rad sodelujem, pa me ločuje tudi dvom, da je bil Heidegger pravi dedič Husserlove transcendentalne fenomenologije (kar je tudi Husserl sam malce prepozno spoznal), še manj pa edini »epohalno« zveličavni nadaljevalec fenomenološke metode; skratka, Husserlova filozofija mi je precej bližja kot Heideggrova. Tretji krog slovenske filozofije, psihoanalitični, pa mi je bil vedno tuj. Lacana sem sicer poskusil brati, a ga preprosto nisem razumel. Spet ne pravim, da ga ni moč razumeti, marveč le, da ga *jaz* nisem razumel. Ko bi bil v času svojega dodiplomskega študija moral opravljati izpit iz predmeta »Osnove lakanovstva«, bi ga lahko, če bi se potrudil, verjetno dobro opra-

vil, morda celo z odliko, tako kot sem druge, sumim pa, da kljub temu Lacana ne bi zares razumel. (Saj vemo, da obstaja razlika med razumeti in zares razumeti.) Zato je *zame* tretji krog skoraj povsem mimobežen, četudi je pri nas lakanovstvo precej popularno. S svojim nepoznavanjem tega nauka se nikakor nočem dičiti, nasprotno, v tem vidim svoj manko, a tako pač je. Če pa bi vendarle kdaj prišlo do tega, da bi filozofsko podiskutiral s kakim kolegom, ki prisega na »polje teoretske psihoanalize«, bi ga najprej povprašal o metodološkem izhodišču: zakaj naj bi filozofijo obravnavali »skoz psihoanalizo«? Zakaj ne rajši npr. skoz biologijo ali skoz fiziko? V čem je bistvena razlika med tovrstnimi redukcijami?

No, in kaj mi pomeni »moj« krog, namreč prvi, analitični? Precej in obenem ne dovolj. Prepričan sem, da je logična analiza sredstvo (organon) za doseganje in preverjanje racionalnosti filozofskega jezika in teorij, namreč racionalnosti v najširšem pomenu, in ne zgolj specifična metoda filozofskega racionalizma, kot jo včasih skušajo prikazati in minimalizirati pripadniki drugih krogov. (Iz izjav nekaterih fenomenologov sklepam, da analitično filozofijo sploh ne prištevajo več v filozofijo, ampak da je zanje v najboljšem primeru nekakšna metaznanost; to se mi zdi zelo narobe.) Svoj kredo, da je logika *conditio sine qua non* vsake filozofije in racionalnega diskurza nasploh, skušam posredovati tudi študentom, obenem pa jim jasno povem, da ima racionalni diskurz v filozofiji meje, prek katerih ne seže. Wittgenstein ga je ponazoril z lestvijo, po kateri splezamo do praga »mističnega«, kot se je izrazil, čez prag pa nas logos ne popelje. Lestev lahko sicer zavržemo, ko splezamo po njej – toda šele tedaj, ne prej! Tisto, kar je mogoče razumeti, je treba (vsaj poskusiti) razumeti. Razni misticizmi zavajajo zato, ker skušajo prikazati nekaj, kar je načelno razumljivo, kot misteriozno, medtem ko je prava mistika nekaj drugega od vsakega obskurnega misticizma: mistika se začinja *onstran* vsega razumljivega, četudi »onstran« ni nad sedmimi nebeškimi sferami, marveč »onstran v tostranu«, skrit v »svetli luči dneva«.

Nisem hotel zaiti v metafore, ampak le na kratko povedati, v čem vidim pomembnost in v čem pomanjkljivost logične analize za filozofijo. Kot vemo, se je sodobna analitična filozofija oblikovala s Fregejem, Russellom, Wittgensteinom, v Dunajskem krogu, na Poljskem in po drugi svetovni vojni predvsem v anglosaškem svetu (kar pa ne pomeni, da gre danes za regionalno »anglosaško« filozofijo, za neke nove vrste »angleški« empirizem, kot meni jo nekateri slabo poučeni ali nenaklonjeni kritiki). Dejstvo je, da se je sodobna analitična filozofija začela z logičnim pozitivizmom, vendar ga je zdaj že daleč preseгла. Analitična filozofija je dandanes zelo razvejana tako metodološko kot tematsko; skupni imenovalec mnogih vanjo uvrščenih smeri pa je prepričanje, da je *logična analiza*, ki omogoča smiselno argumentacijo, iz-

hodišče vsakega filozofskega mišljenja. Analiza torej ni cilj, marveč le osnovna metoda filozofije, kar pomeni, da je lahko »rezultat«, npr. ontološki odgovor, tudi vélika sinteza misli in znanja. Na ontološkem področju se del sodobne analitične filozofije razvija kot renesansa metafizike (v klasičnem pomenu, tj. metafizike kot vede o »nad«-fizičnem), v kateri se poskuša z logično-analitičnim instrumentarijem, npr. s formalno semantiko »možnih svetov«, reševati nekatere tradicionalne filozofske probleme, tiste »večno« odprte probleme, ki so do naših dni ostali nerešeni in jih je moderna filozofska kritika (Kant, Husserl idr.) proglasila za nerešljive, jih postavila »v oklepaj«, iz katerega pa vedno znova prihajajo na plan. Zavedam se, da se pri tej renesansi metafizike (ali ontologije ali etike idr.) nemalokrat spet »odkriva Ameriko« in pogosto tke »cesarjeva nova oblačila«, vendar sem prepričan, da je v ozadju celote teh prizadevanj pristna ljubezen do znanja in tudi modrosti, četudi je slednjo včasih težko razbrati med kompliciranimi logičnimi formulami in težavnimi izpeljavami.

Po drugi strani pa se v zadnjih desetletjih analitična filozofija sooča z resnimi težavami. Ena izmed glavnih težav, še zlasti pri rekonstrukciji ontologije in/ali metafizike, je vztrajanje pri metodološki »objektivnosti«, ki ima svoj izvor in vzor v metodi eksaktnih znanosti znotraj klasične znanstvene paradigme. Preprosto rečeno, standardna logično-filozofska analiza, kolikor se zgleduje po znanstveni analizi, naj ne bi vključevala zavesti kot »subjektivnega« kriterija resnice. Osnovni principi vednosti sicer tudi v klasični znanstveni paradigmi – začrtani v Descartesovih regulah – načelno temeljijo v intuiciji, torej v aktu *zavesti*, toda intelektualna intuicija je bila v novejši analitični epistemologiji pogosto relativizirana in razumljena zgolj kot konvencija. V eksaktnih znanostih, recimo v kvantni fiziki, se je v našem stoletju zastavilo tudi vprašanje vloge zavesti v »objektivni« naravi, toda zavest se v sodobnem standardnem naravoslovju še vedno pojavlja le na ravni *interpretacije* opazovanj in eksperimentov – interpretacije, ki je zgolj ena od možnih razlag – ne pa na ravni *izkustva* narave same in nasploh sveta. V zadnjih nekaj desetletjih pa postaja klasična znanstvena paradigma pretesna tudi za samo znanost, zato se analitični filozofiji zastavlja naloga, da reflektira spremembe v osnovah, metodah in ciljnih znanosti. In prav tu vidim možnost in v prihodnje morda tudi nujnost povezave med analitično filozofijo in fenomenologijo. Med »analitiki« v svetu je zadnje čase opaziti večje zanimanje za Husserla in zdi se, da bo analitična filozofija prej ali slej ponudila roko sodelovanja fenomenologiji kot izvorno mišljeni »strogi znanosti« o transcendentni zavesti, obenem pa odkrila spoznavni pomen fenomenološkega pojmovanja *Lebenswelta*. Podobno velja za Merleau-Pontyjevo fenomenologijo percepcije: tudi ta šele zdaj dobiva svoje mesto in pomen v analitični,

predvsem v kognitivni filozofiji (kot veji analitične). Na možnost zbliževanja med analitiki in fenomenologi kažejo težave kognitivne filozofije pri razlagi »fenomena« zavesti, namreč nerešeno vprašanje pojasnitve evidentnega (sámo)izkustva zavesti, ki ga kognitivni analitiki skušajo reševati npr. z uvedbo t.i. »kvalij« (ireduktibilnih »takšnosti« v mentalnih procesih) in s podobnimi hipotezami; po moji presoji tovrstne težave naznanjajo postopno vključitev fenomenoloških metod v kognitivno znanost in s tem tudi v širši analitični instrumentarij. Zdi se, da pri »razlagi zavesti« drugače ne bo šlo, tj., da vsi »objektivistični« pristopi peljejo v slepo ulico. To pa posledično pomeni tudi precejšnjo spremembo znanstvene paradigme kot celote.

Seveda pa je treba poudariti, da bi bilo sodelovanje analitikov in fenomenologov lahko uspešno le, če bi tudi fenomenologi ponovno premislili svoj odnos do naravoslovnih znanosti, kakor tudi do matematike kot njihove osnove. Osebno menim, da je ena od velikih zablod precejšnjega dela filozofije našega stoletja govorjenje o nezdružljivosti filozofije in znanosti. Filozofija in znanost sta nedvomno različni, toda združljivi miselni poti. Degradacija znanosti na »ontično« raven (degradacija, ki ni zgolj »teoretska«, ampak obenem tudi vrednostna), v nasprotju z povzdignjeno »ontološko« ravnijo filozofije kot mišljenja biti, ontološke difference – je po mojem mnenju naredila precej škode za človeško védenje, predvsem pa veliko zmedo v odnosu med filozofijo in znanostjo. Prihodnost filozofije vidim v celostnem, »gnostičnem« védenju, v analizi, ki prehaja v sintezo in obratno.

Zato mislim in upam, da sedanja razpršitev filozofije v navidez nezdružljive, dispartatne kroge vendarle ni dokončna. Meni, »analitiku« po stroki in položaju, po filozofskem razvoju pa vsaj delno tudi fenomenologu, se znova odkriva pomen fenomenologije za analitično filozofijo; nekdo drug iz »našega kroga«, ki bolje od mene pozna in razume teoretsko psihoanalizo, bo nemara odkril pomen in vrednost le-te v okviru svojih analitičnih raziskav. In upajmo, da bodo v prihodnje tudi kolegi iz drugega in tretjega kroga bolj kot doslej upoštevali logično-analitične argumente. Ne pozabimo Heraklitove misli: »Zato smo dolžni hoditi za skupnim. Toda četudi je Logos vsemu skupen, večji del vendarle živi, ko da bi imel vsak svojo zasebno pamet.«

V Kazljah na Krasu, jeseni 1999.